

ΤΡΑΙΑΝΟΣ, OPTIMUS PRINCEPS

(98-117 μ.Χ.)

Ο Τραϊανός ήταν ο πρώτος αυτοκράτορας που γεννήθηκε εκτός Ιταλίας, στην πόλη Italica της Ισπανίας. Πριν γίνει ύπατος είχε διακριθεί στη στρατιωτική του σταδιοδρομία. Ανήλθε στην εξουσία το 98 μ.Χ., αφού είχε υιοθετηθεί από τον προκάτοχό του, τον γηραιό και μάλλον ασθενικό Νέρβα, που είχε επιδιώξει να ενισχύσει την αξιοπιστία του συνδέοντας το όνομά του με έναν δραστήριο και δημοφιλή στρατηγό. Η μεταβίβαση της εξουσίας έγινε με τον τρόπο αυτό ειρηνικά. Με την άνοδο του Τραϊανού στον θρόνο εγκαινιάστηκε μια περίοδος εμπιστοσύνης στο μεγαλείο της αυτοκρατορίας, που είχαν να ζήσουν οι Ρωμαίοι από την εποχή του Αυγούστου. Ο Τραϊανός ήταν τόσο επιτυχημένος στα μάτια του λαού, ώστε η διακυβέρνησή του αποτέλεσε ένα νέο μέτρο σύγκρισης για τις επόμενες περιόδους της ρωμαϊκής ιστορίας.

Σώζονται πολλά πορτρέτα του δημοφιλούς αυτοκράτορα Τραϊανού (εικ. 6.2, 6.3), που συνήθως αναγνωρίζεται εύκολα από το στενό μέτωπο, τους βοστρύχους που πέφτουν χαμηλά στο πρόσωπο, τη μυτερή απόληξη της μύτης και το μεγάλο στόμα με τα λεπτά χείλη. Ήταν εξαιρετικά ευφυής και συνδύαζε με ασυνήθιστο τρόπο την πολιτική διορατικότητα με τη στρατιωτική ιδιοφυία. Η επωνυμία *optimus princeps*, δηλαδή «ο άριστος ηγεμών», συνοψίζει την άποψη του λαού για το πρόσωπό του.

Ο Τραϊανός διέγινε τις ανάγκες της αυτοκρατορίας και σύντομα άρχισε να κατασκευάζει δημόσια έργα στην ίδια την Ιταλία, όπως π.χ. το νέο λιμάνι του Portus κοντά στην Όστια. Το προγενέστερο λιμάνι στη θέση αυτή, που είχε κατασκευαστεί από τον Κλαύδιο (και είχε ολοκληρωθεί από τον Νέρωνα, βλ. σελ. 152), είχε πιθανότατα μερικώς καλυφθεί με ιλύ. Επιπλέον, είχε αποδειχθεί ότι δεν πρόσφερε προστασία από τις τρικυμίες. Σε

Εικ. 6.1. Ρώμη, Κίονας του Τραϊανού. Οι κατώτερες ζώνες του σπειροειδούς αναγλύφου. Ύψος των ανάγλυφων ζωνών 91 εκ. περ. (βλ. εικ. 6.13)

κάθε περίπτωση, ο Τραϊανός έπρεπε να αυξήσει τη χωρητικότητα του λιμανιού για να εξυπηρετήσει καλύτερα τον ολοένα αυξανόμενο αριθμό πλοίων

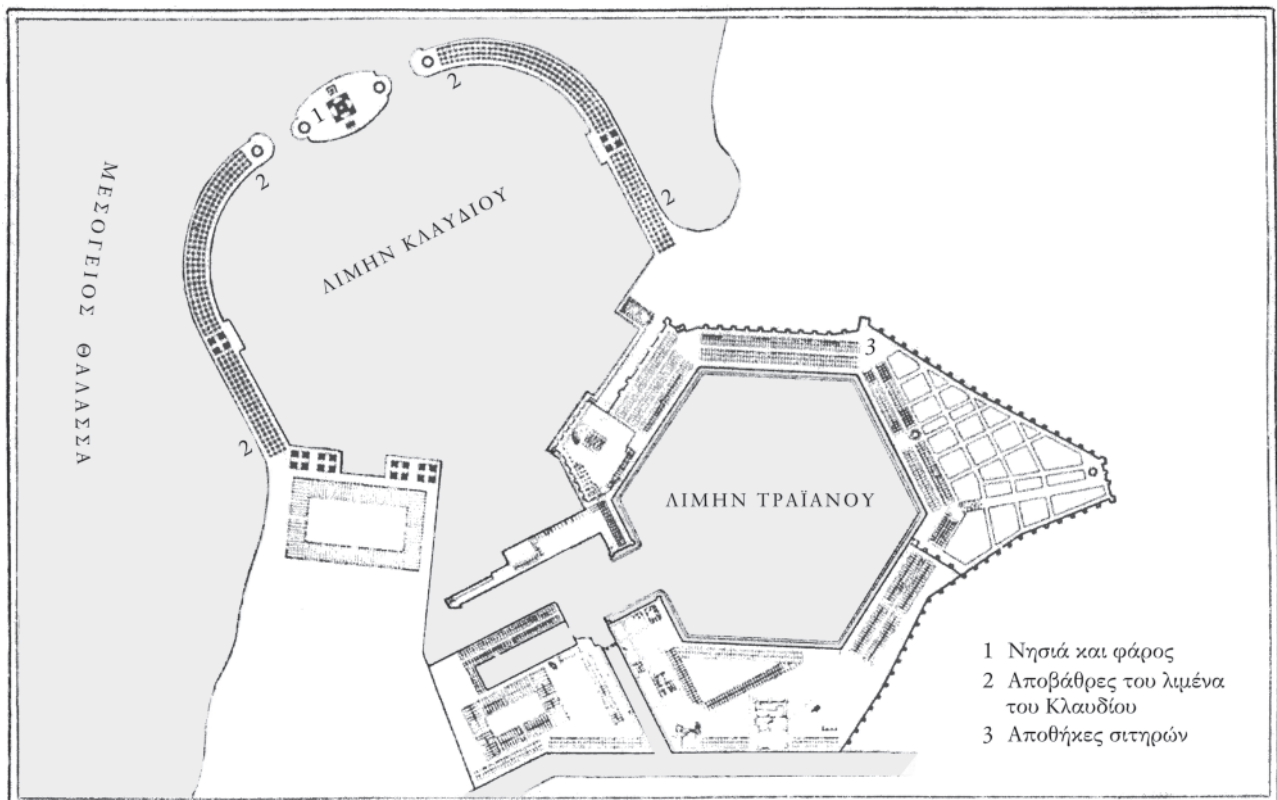

Εικ. 6.2. Προτομή του Τραϊανού. Πρώτο μισό του 2ου αι. μ.Χ. Μάρμαρο. Ρώμη, Μουσεία Βατικανού [Βλ. μία άλλη προτομή του Τραϊανού στο: mysearchlab.com]

Εικ. 6.3. Σηστέριος Τραϊανού από χαλκό. Εμπροσθότυπος: κεφαλή Τραϊανού. Οπισθότυπος: το λιμάνι του Τραϊανού στο Portus που είχε σχήμα εξαγώνου. 104-111 μ.Χ.

που προμήθευαν τη μητρόπολη Ρώμη. Ο λόγος ήταν ότι η πλοήγηση των μεγάλου μεγέθους πλοίων, που μετέφεραν κυρίως σιτηρά από τη Σικελία και τη βόρεια Αφρική, κατά μήκος του Τίβερη ήταν εξαιρετικά δυσχερής. Προκειμένου να φτάσουν τα αγαθά στη Ρώμη έπρεπε να μεταφορτωθούν σε στόλο μικρότερων πλοιαρίων. Σε ένα νόμισμα που εκδόθηκε επί Τραϊανού (εικ. 6.3) απεικονίζεται το λιμάνι του, που είχε σχήμα εξαγώνου (εικ. 6.4), μαζί με τις αποθήκες γύρω από τις πέντε πλευρές του. Η έκτη έβλεπε προς το λιμάνι του Κλαυδίου, του οποίου η έξοδος ήταν στη Μεσόγειο θάλασσα.

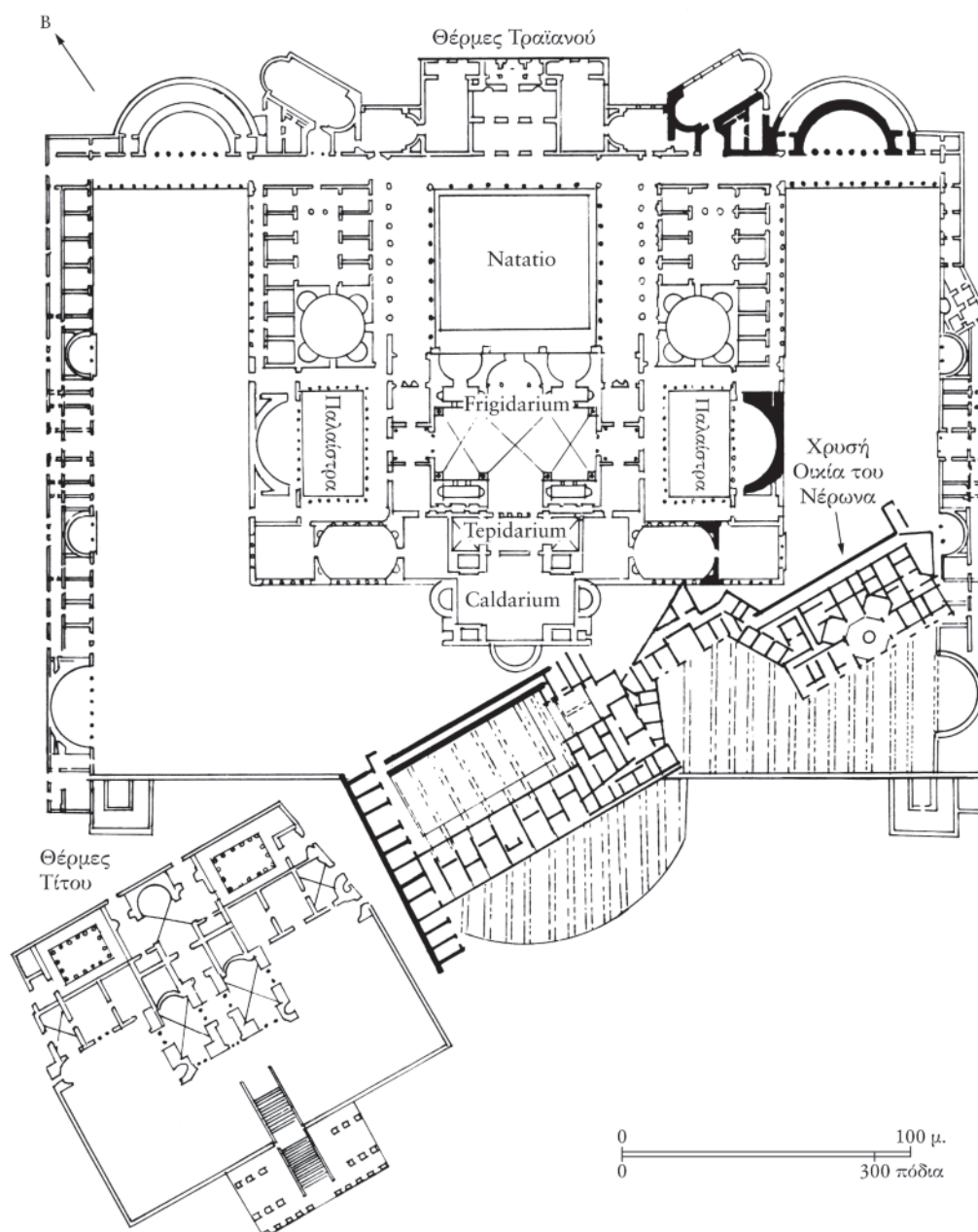
Εικ. 6.4. Κάτοψη των λιμένων του Κλαυδίου και του Τραϊανού στο Portus. Χαρακτικό των Luigi Canina και Rodolfo Lanciani, 1893

ΓΡΑΠΤΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ

Η γενναιοδωρία του Τραϊανού

«Ξόδευε μεγάλα ποσά στους πολέμους και εξίσου μεγάλα ποσά σε έργα που προωθούσαν την ειρήνη. Αν και πραγματοποίησε πάρα πολλές και εξαιρετικά αναγκαίες επισκευές στο οδικό δίκτυο, στα λιμάνια και σε δημόσια κτήρια, δεν απέσπασε χρήματα από κανέναν για να τις πραγματοποιήσει. Υπήρξε τόσο γενναιοδωρος και μεγαλόψυχος, ώστε όταν ο Μεγάλος Ιππόδρομος περιέπεσε σε παρακμή, τον ανακαίνισε ακόμη μεγαλύτερο και πολύ πιο ωραίο από προηγούμενως. Μετά πρόσθεσε μία επιγραφή όπου δήλωνε μόνο ότι τον είχε επισκευάσει για τις ανάγκες του ρωμαϊκού λαού».

Δίων Κάσσιος, 68.7. 1-2 [μτφ. Δ.Δ.]

Ειχ. 6.5. Κάτοψη των Θερμών του Τραϊανού και του Τίτου, όπου διακρίνεται και πτέρυγα της Χρυσής Οικίας του Νέρωνα κάτω από τις Θέρμες του Τραϊανού. Ρώμη, Εσκουιλίνος λόφος. Θέρμες του Τραϊανού, 109 μ.Χ.

Τρία πλοιάρια, που συμβολίζουν έναν μεγάλο στόλο, πλέουν μέσα στο τεράστιο τεχνητό λιμάνι. Είναι ένα μόνο παράδειγμα του συνολικού οικοδομικού προγράμματος του Τραϊανού που αφορούσε δημόσια έργα τέτοιων μνημειακών διαστάσεων, αντάξια της σπουδαιότητας της αυτοκρατορίας και του πρώτου της πολίτη.

ΟΙ ΘΕΡΜΕΣ ΤΟΥ ΤΡΑΪΑΝΟΥ

Ένα από τα πιο μεγαλεπήβολα οικοδομικά προγράμματα του Τραϊανού για την πόλη της Ρώμης ήταν ένα τεράστιο συγκρότημα θερμών που χτίστηκε στον Εσκουιλίνο λόφο (εικ. 6.5). Ο αρχιτέκτονας του ενσωμάτωσε στο άνδρηρο της υποδομής του νέου συγκροτήματος τμήμα της Χρυσής Οικίας του Νέρωνα και ενίσχυσε τον λόφο με αντηρίδες στα σημεία που υπήρχαν κλίσεις. Οι Θέρμες του Τραϊανού ήταν οι πρώτες αυτοκρατορικές θέρμες μεγάλων διαστάσεων που γνώρισε ο ρωμαϊκός κόσμος. Μολονότι ακολούθησαν σε γενικές γραμμές το σχέδιο που είχε εφαρμοστεί ήδη στις πρωιμότερες Θέρμες του Τίτου, που βρίσκονται εκεί κοντά, η σύγκριση των δύο κατόψεων κάνει φανερή τη διαφορά που υπάρχει στο μέγεθος. Καθemiά από τις πλευρές του περιβόλου του μεγαλύτερου συγκροτήματος ξεπερνά τα 300 μ.

Οι Θέρμες του Τραϊανού αποτελούνταν από ένα κεντρικό συγκρότημα με χώρους που εξυπηρέτούσαν ποικίλες λειτουργίες, το οποίο το περιέβαλλε στις τρεις πλευρές ένας μεγάλος υπαίθριος χώρος που χρησίμευε για γυμναστικές ασκήσεις. Τα βασικά στοιχεία του κεντρικού οικοδομήματος ήταν: μια ανοιχτή πισίνα, η *natatio*, την οποία περιέβαλλε μια κιονοστοιχία· το κέντρο ολόκληρου του συγκροτήματος, μια μεγάλη θολωτή αίθουσα με μία ανοιχτή δεξαμενή με κρύο νερό, το *frigidarium*· ένας μικρότερος χώρος με χλιαρό νερό, το *tepidarium*, και ένας αρκετά μεγαλύτερος με αφίδες στις τρεις πλευρές του και ζεστό νερό, το *caldarium*. Ανοιχτές δεξαμενές ήταν γνωστές και από παλιότερες θέρμες, η *natatio* όμως δεν αποτελούσε έως τώρα σταθερό χαρακτηριστικό των θερμών.

Οι απλοί Ρωμαίοι, άνδρες και γυναίκες, συνήθιζαν να περνούν μερικές ώρες της ημέρας σε κάποιους από τους χώρους των θερμών. Γι' αυτούς όμως ο όρος λουτρό είχε σημασία πολύ ευρύτερη από ό,τι έχει για μας σήμερα. Οι παλαιότερες, τα αποδυτήρια, οι χώροι άθλησης και χαλάρωσης συνιστούσαν απαραίτητα στοιχεία του ρωμαϊκού λουτρού. Οι εγκαταστάσεις αυτές είχαν ιδιαίτερη

σημασία για τους Ρωμαίους τόσο για τη διασκέδαση και τις κοινωνικές εκδηλώσεις που τους πρόσφεραν όσο και για το ίδιο το λουτρό. Ο Τραϊανός είχε σίγουρα επίγνωση της τεράστιας προπαγανδιστικής σημασίας μιας τέτοιας προσφοράς, όταν πήρε την απόφαση να προχωρήσει στην ανοικοδόμηση ενός τόσο πολυδάπανου δημόσιου κτηρίου. Δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία ότι θα εντυπωσίαζε τους πληβείους με την εξαιρετικά γενναϊόδωρη πράξη του, να χτίσει για δικό τους όφελος τις ανακτορικές θέρμες.

ΤΟ FORUM ΚΑΙ Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΤΟΥ ΤΡΑΪΑΝΟΥ

Το συγκρότημα του Τραϊανού, που περιλάμβανε το *forum* και την εμπορική αγορά, αξίζει να μελετηθεί ως σύνολο, και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή έδωσε λύση στην ανάγκη εξυπηρέτησης πολλαπλών χρήσεων. Όσον αφορά την εμπορική αγορά δημιουργήθηκαν χρηστικοί χώροι με την εκμετάλλευση των τοίχων που κανονικά αποτελούσαν θεμελιώσεις ή αναλήμματα. Το σχέδιο στο σύνολό του έχει τονισμένο κυρίως τον κατά μήκος άξονα, όμως μέσα σ' αυτό εντάσσονται τεράστιοι χώροι, ανοιχτοί και στεγασμένοι. Για παράδειγμα η ορθογώνια πλατεία του *forum* (εικ. 6.10) είχε διαστάσεις 116×95 μ. Πρέπει να πούμε επίσης ότι το έδαφος δεν ήταν αρχικά επίπεδο. Στην ανατολική πλευρά του συγκροτήματος υπήρχε παλιότερα ένας αρκετά υψηλός λόφος. Το μεγαλύτερο τμήμα του αποκόπηκε προκειμένου να δημιουργηθεί στην περιοχή αυτή το πλάτωμα που καταλαμβάνουν το *forum* και η μια πλευρά της τεράστιας βασιλικής. Πρέπει να προέκυψε έτσι ένας υψηλός και ακανόνιστος βράχος, που κινδύνευε να καταρρεύσει με μια καταιγίδα. Η λύση, όπως βλέπουμε, δόθηκε με τη δημιουργία της Εμπορικής Αγοράς του Τραϊανού, η οποία προσαρμόστηκε με επιτυχία στην πλαγιά του λόφου. Δημιουργήθηκαν 150 και πλέον μαγαζιά και γραφεία διευθετημένα σε τρία επίπεδα, που συνδυάζονται με μια μεγάλη σκεπαστή αγορά.

Τα κτήρια της εμπορικής αγοράς μαζί με το *forum* αντιμετωπίζονται συχνά ως ένα σύνολο, η αγορά (εικ. 6.6) όμως χωριζόταν στην πραγματικότητα από το *forum* και τη βασιλική με έναν υψηλό τοίχο, ο οποίος σήμερα δεν υπάρχει πλέον. Επομένως η εντύπωση θα ήταν αρχικά διαφορετική. Από το *forum* θα μπορούσε τότε να δει κανείς μόνο τα ανώτερα τμήματα της αγοράς, ενώ η είσοδος της ήταν προσιτή από πλάγιους δρόμους. Τόσο

Εικ. 6.6. Ρώμη, Εμπορική Αγορά του Τραϊανού. 100-112 μ.Χ. Πλινθοδομή και χυτή τοιχοποιία

το *forum* όσο και η εμπορική αγορά σχεδιάστηκαν από τον εξέχοντα αρχιτέκτονα του Τραϊανού, τον Απολλόδωρο από τη Δαμασκό. Πρέπει να ήταν ένας από τους σημαντικότερους αρχιτέκτονες της αρχαιότητας, όπως μαρτυρεί το πιο αξιόλογο από τα σωζόμενα έργα του.

Το σχέδιο της εμπορικής αγοράς βασίζεται σ' ένα ημικύκλιο και μοιάζει σαν να αγκαλιάζει εξωτερικά την τεράστια ανατολική εξέδρα του τραϊανείου *Forum*, που βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο (εικ. 6.7). Γύρω από το ημικύκλιο χτίστηκαν μικρά μαγαζιά που προσαρμόστηκαν στο καμπύ-

Εικ. 6.7. Σχεδιαστική αναπαράσταση της Εμπορικής αγοράς και του Forum του Τραϊανού, Ρώμη. Έργο του Απολλοδώρου από τη Δαμασκό. Υδατογραφία του Peter Connolly

λο σχήμα του και πίσω από αυτά, σε υψηλότερο επίπεδο, ανοίχτηκε δρόμος που ακολουθούσε την καμπύλη αυτή. Σ' αυτόν τον δρόμο δόθηκε στα νεότερα χρόνια η ονομασία Via Biberatica (οδός του Πιπεριού) [Σημ. της επιμ.: Η ερμηνεία είναι προβληματική] από τα καταστήματα τροφίμων που πουλούσαν, όπως φαίνεται, πιπέρι και άλλα μπαχαρικά.

Πάνω από το συγκρότημα αυτό, σε ακόμη υψηλότερο επίπεδο, υπήρχε μια μεγάλη διώροφη αίθουσα, η *aula*, που είχε επίσης μαγαζιά και στους δύο ορόφους της, ενώ στη μέση υπήρχε μεγάλος θολοσκεπής χώρος (εικ. 6.8, 6.9). Το σύστημα των θόλων της *aula* είναι ασυνήθιστο. Το κεντρικό της τμήμα καλύπτεται από έξι σταυροθόλια (βλ. εικ. 3.12, σελ. 113). Μεταξύ αυτών και των ημικυλινδρικών θόλων που καλύπτουν τα μαγαζιά των πλευρικών τμημάτων δημιουργείται ένα κενό. Για να γεφυρωθεί αυτό χρησιμοποιήθηκαν πεσσοί, που τοποθετήθηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι δυνατή η είσοδος του φωτός στα μαγαζιά και τους διαδρόμους που βρίσκονταν από κάτω. Όπως και στη Χρυσή Οικία του Νέρωνα, οι φωταγωγοί παρείχαν έμμεσο φωτισμό με ευρηματικό τρόπο.

Η *aula* ίσως ήταν το κέντρο δωρεάν διανομής τροφίμων ή διανομής χρημάτων στον λαό από τον αυτοκράτορα. Μία μεγάλη αίθουσα, μεμονωμένα μαγαζιά και γραφεία, αλλά και οτιδήποτε εξυπηρετούσε τη διανομή των αγαθών, αποτελούσαν αναγκαίες προϋποθέσεις, στις οποίες ο αρχιτέκτονας φαίνεται ότι ανταποκρίθηκε με αξιοθαύμαστο

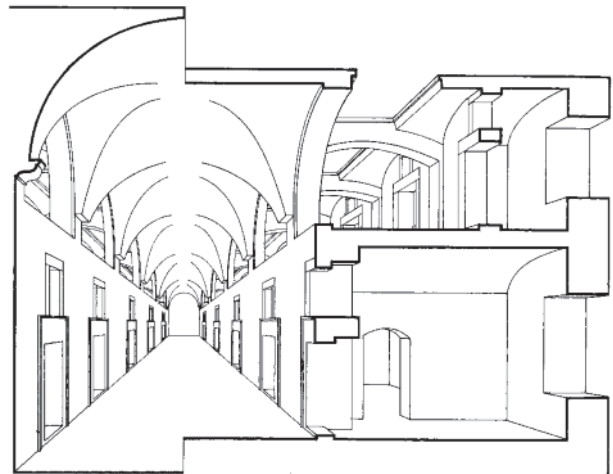

Εικ. 6.8. Ρώμη, Εμπορική αγορά του Τραϊανού, *aula*. 100-112 μ.Χ. Πλινθοδομή και χυτή τοιχοποιία

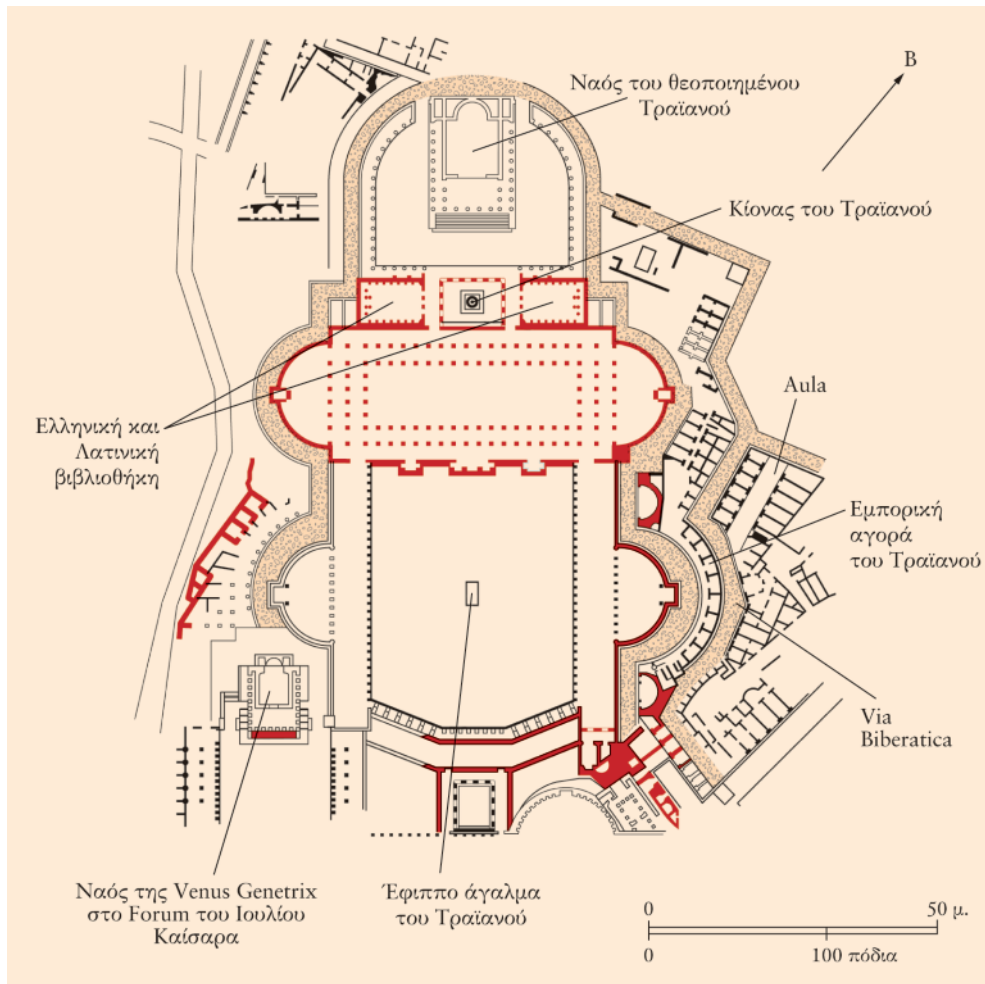
τρόπο. Η *aula* μαζί με το υπόλοιπο μέρος της Εμπορικής αγοράς του Τραϊανού αποτέλεσε έναν νέο χώρο εμπορικών συναλλαγών εξυπηρετώντας μια επιτακτική ανάγκη. Κι αυτό γιατί οι συναλλαγές αυτού του είδους δεν άρμοζε πλέον να γίνονται στο Forum Romanum, το οποίο με το πέρασμα του χρόνου μετατρέπεται ολοένα και περισσότερο σε κέντρο διοικητικών και θρησκευτικών δραστηριοτήτων του κράτους, επάξιο της πρωτεύουσας μιας εκτενούς αυτοκρατορίας.

Ο θριαμβικός χαρακτήρας του τραϊανείου Forum αναφερόταν πανηγυρικά στις επιτυχίες του αυτοκράτορα εναντίον των Δακών και γινόταν αμέσως αντιληπτός. Στο κέντρο της ανοιχτής πλατείας που ανοιγόταν μετά την είσοδο αντίκριζε κανείς έναν έφιππο ανδριάντα του Τραϊανού. Πρέπει να ήταν παρόμοιος με εκείνον του κατοπινού αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου στο Καπιτώλιο (βλ. παρακάτω εικ. 8.17, σελ. 247), με τη διαφορά ότι ο Τραϊανός είχε ξυρισμένο πρόσωπο. Πέρα από τον υπαίθριο αυτόν χώρο, στον οποίο κυριαρχούσε το άγαλμα του αυτοκράτορα, υψωνόταν μια βασιλική, που ονομαζόταν Ουλπία Βασιλική από το όνομα γένους του Τραϊανού.

Το τεράστιο οικοδόμημα της βασιλικής, που είχε 600 ρωμαϊκά πόδια μήκος (δηλαδή 178,6 μ.· το ρωμαϊκό πόδι είναι λίγο μικρότερο από 30 εκ.), τοποθετήθηκε εγκάρσια ως προς τον άξονα του forum. Σχεδιάστηκε με τον παραδοσιακό τρόπο (εικ. 6.10, 6.11), δηλαδή με κιονοστοιχίες που περιέβαλλαν έναν κεντρικό χώρο και στις τέσσερις πλευρές, και με εισόδους στις μακρές πλευρές. Οι ημικυκλικές αφίδες στις στενές πλευρές του οικοδομήματος επαναλαμβάνουν το σχήμα των μεγάλων εξεδρών που ανοίγονταν στις πλευρές της πλατείας του forum. Οι τελευταίες θύμιζαν με τη σειρά

Εικ. 6.9. Εμπορική αγορά του Τραϊανού, λεπτομερής αποτύπωση της *aula*

Εικ. 6.10. Ρώμη, κάτοψη του Forum του Τραϊανού με την Ουλπία Βασιλική και την Εμπορική αγορά του Τραϊανού, [Βλ. το Forum και τον Κίονα του Τραϊανού στο: mysearchlab.com]

Εικ. 6.11. Αναπαράσταση του εσωτερικού της Ουλπίας Βασιλικής. Ο Κίονας του Τραϊανού και μία από τις βιβλιοθήκες φαίνονται στο βάθος. Σχέδιο του Gilbert Gorski· με την ευγενική παραχώρηση του James Packer

τους τις αντίστοιχες εξέδρες του Forum του Αυγούστου, που είχε κτιστεί έναν αιώνα πριν.

Μετά τη βασιλική υπήρχαν δύο κτήρια που χρησιμοποιούνταν ως βιβλιοθήκες, μία ελληνική και μία λατινική, και ανάμεσά τους ένας υψηλός κίονας που πατούσε επάνω σε τετράγωνη βάση (εικ. 6.11, 6.13). Η προσοχή του θεατή επικεντρώνεται σήμερα στον κίονα, αφού τα γύρω κτίσματα έχουν καταστραφεί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο κίονας να δίνει την εντύπωση μεμονωμένου μνημείου και όχι μέρους του συγκροτήματος, όπως ήταν ο αρχικός στόχος του αρχιτέκτονα. Επιπλέον η εξαφάνιση των δύο γειτονικών κτηρίων μας υποχρεώνει σήμερα να βλέπουμε την ανάγλυφη διακόσμηση του κίονα από κάτω, ενώ αρχικά μπορούσε να βλέπει κανείς τα ανάγλυφα που βρίσκονταν στο υψηλότερο τμήμα του κίονα από τα παράθυρα της ελληνικής και της λατινικής βιβλιοθήκης, από κοντινή δηλαδή απόσταση.

Πίσω από τον κίονα και τις βιβλιοθήκες και πάνω σε υψηλό πόδιο υψωνόταν ο ναός που αφιέρωσε ο Αδριανός στον Τραϊανό μετά τον θάνατο και την αποθέωσή του. Ονομάστηκε γι' αυτόν τον λόγο Ναός του θεοποιημένου Τραϊανού. Σωζόταν όρθιος έως το 800 μ.Χ., όταν ένας σεισμός προκάλεσε την κατάρρευσή του. Στα χρόνια που ακολούθησαν χρησιμοποιήθηκε ως λατομείο παρέχοντας οικοδομικό υλικό και πέτρες για την κατασκευή ασβέστη.

Ο ΚΙΟΝΑΣ ΤΟΥ ΤΡΑΙΑΝΟΥ

Ο Κίονας του Τραϊανού είναι το μόνο σε καλή κατάσταση σωζόμενο τμήμα του οικοδομικού συγκροτήματος του *forum*, που καταλάμβανε τεράστια έκταση. Τα υπόλοιπα μνημεία του λεηλατήθηκαν και ολόκληρο το συγκρότημα χρησιμοποιήθηκε από τον 6ο αι. μ.Χ. ως λατομείο και ως πηγή μαρμάρινων κομματιών για διακοσμητική χρήση. Ο κίονας όμως θεωρήθηκε κατά τον Μεσαίωνα ως τουριστικό αξιοθέατο, το 1162 ψηφίστηκε μάλιστα και νόμος που προέβλεπε θανατική ποινή για όποιον προκαλούσε καταστροφές στο μνημείο. Κατείχε μάλιστα σημαντική θέση στους ταξιδιωτικούς οδηγούς της Ρώμης, που έδιναν στους ταξιδιώτες πληροφορίες σχετικές με τον αριθμό των σκαλοπατιών της εσωτερικής του κλίμακας και άλλα χαρακτηριστικά του κίονα. Αντιμετωπιζόταν έτσι πάντοτε με σεβασμό, και τον 16ο αι. ο πάπας Σίξτος ο Ε΄ τοποθέτησε στην κορυφή του ένα άγαλμα του Αγίου Πέτρου, εκεί όπου άλλοτε στεκόταν ένα άγαλμα του αυτοκράτορα Τραϊανού.

[Βλ. βίντεο για τον Κίονα του Τραϊανού στο: mysearchlab.com]

Ο κίονας εξυπηρετούσε διάφορες λειτουργίες. Το ύψος της κατασκευής θύμιζε το αρχικό ύψος του λόφου που βρισκόταν άλλοτε προς ανατολάς (100 ρωμαϊκά πόδια, δηλαδή 29,77 μ.) και που είχε κοπεί από τον αρχιτέκτονα. Επίσης, μολονότι ο Τραϊανός δεν είχε σκεφτεί ποτέ να χρησιμοποιήσει τον κίονα ως τελευταία του κατοικία, η σύγκλητος μετά τον θάνατό του αποφάσισε να τοποθετήσει εκεί την τέφρα του, θεωρώντας ότι κάτι τέτοιο θα αποτελούσε τιμή που άρμοζε στον αυτοκράτορα. Ο κίονας χρησιμοποιήθηκε συνεπώς όχι μόνο ως μνημείο που θύμιζε τα κατορθώματα του Τραϊανού αλλά και ως τάφος του.

Ως μέσο που πρόβαλλε τα κατορθώματα του Τραϊανού, ο κίονας υπενθύμιζε διαρκώς τη *virtus* του αυτοκράτορα. Η λέξη αυτή με την κυριολεκτική της σημασία αναφέρεται στο θάρρος και την ανδρεία του και με την ευρύτερη έννοιά της συνόψιζε τις ποικίλες αρετές του χαρακτήρα του. Η *virtus* του αυτοκράτορα ενσάρκωνε κατ' επέκταση και τις επιτυχίες της αυτοκρατορίας. Ο κίονας παρείχε την εικαστική τεκμηρίωση όλων αυτών των εννοιών με την εντυπωσιακή μνημειακότητά του και τα εξαιρετικά ανάγλυφά του που καλύπτουν ολόκληρο τον κορμό του.

Τα ανάγλυφα του κίονα αποτελούν ένα ντοκουμέντο που καταγράφει τις εκστρατείες και τις νίκες του Τραϊανού επί των Δακών. Γνωρίσαμε ήδη παραπάνω ιστορικά ανάγλυφα λαξευμένα σε πλάκες και τοποθετημένα με τη μορφή ζωφόρου πάνω σε όψεις μνημείων, όπως για παράδειγμα τα ανάγλυφα του Βωμού της Ειρήνης ή του Τόξου του Τίτου (βλ. παραπάνω σελ. 121-127 και 166-168). Τα ανάγλυφα του κίονα αυτού έχουν πολύ διαφορετική μορφή: είναι λαξευμένα πάνω σε κοίλους εσωτερικά μαρμάρινους σπονδύλους, που είναι τοποθετημένοι ο ένας πάνω στον άλλο συναποτελώντας έτσι τον κίονα.

Οι ίδιες οι ανάγλυφες παραστάσεις έχουν σχεδιαστεί ως ταινία που ελίσσεται σπειροειδώς προς τα πάνω (εικ. 6.1). Το ύψος της ζωφόρου στο κάτω μέρος είναι γύρω στα 91 εκ., ενώ κοντά στην κορυφή, αυξάνει φτάνοντας περίπου τα 1,20 μ. Έτσι εξουδετερώνεται το πρόβλημα που θα δημιουργούσε σε άλλη περίπτωση η απόσταση και η δεδομένη οπτική γωνία του θεατή. Η ταινία είναι στη γένεσή της στενή, για να προσαρμοστεί στην αρχή της σπείρας, ενώ μείωση παρουσιάζει και στην κορυφή, όπου καταλήγει σε οξεία γωνία. Τα πρώτα τμήματά της μας τοποθετούν νοητά στον χώρο της δράσης, περιγράφουν το τοπίο και το περι-

ΠΡΟΒΟΛΗ

Η επιρροή μιας λατινικής επιγραφής

Στη βάση του Κίονα του Τραϊανού (εικ. 6.13) υπάρχει μία επιγραφή όπου αναγράφονται όλα τα ονόματα και οι τιμές που η σύγκλητος και ο λαός της Ρώμης είχαν απονείμει στον Τραϊανό. Επίσης, δηλώνεται ότι το ύψος του κίονα φανερώνει την ποσότητα του υλικού που απομακρύνθηκε από τον λόφο λόγω των τεράστιων οικοδομικών επιχειρήσεων:

SENATVS·POPVLVSQVE·ROMANVS
IMP·CAESARI·DIVI·NERVAE·F·NERVAE
TRAIANO·AVG·GERM·DACICO·PONTIF
MAXIMO·TRIB·POT·XVII·IMP·VI·COS·VI·P·P
AD·DECLARANDVM·QVANTAE·ALTITVDINIS
MONS·ET·LOCVS·TANT<IS·OPER>IBVS·SIT·EGESTVS

«Η σύγκλητος και ο λαός της Ρώμης
[το αφιερώνουν] στον
αυτοκράτορα καίσαρα, γιο του θεϊκού Νέρβα,
Νέρβα

Τραϊανό Αύγουστο, Γερμανικό, Δακικό, μεγάλο
ποντίφηκα, στο 17ο έτος της δημαρχικής
εξουσίας,

έξι φορές Αυτοκράτορα, έξι φορές ύπατο,
πατέρα της πατρίδας
για να φανεί πόσο από το ύψος του λόφου και
της γύρω περιοχής
απομακρύνθηκε για την περάτωση τέτοιων
μεγάλων έργων»

Με την πάροδο των χρόνων η καλαίσθητα χαραγμένη επιγραφή είχε σημαντική επιρροή στη γραφή και στον τύπο παρόμοιων κειμένων. Οι έξι στίχοι,

οι οποίοι περιλαμβάνουν γράμματα που έχουν χαραχθεί προσεκτικά μέσα σε απλό πλαίσιο, είναι πλήρεις εκτός από το μέσον του χαμηλότερου στίχου που λείπει. Στο σημείο αυτό υπάρχει ένα βαθύ αυλάκι όπου είχε τοποθετηθεί το αέτωμα μιας μικρής εκκλησίας, που πλέον έχει αφαιρεθεί εδώ και καιρό. Αυτό ωστόσο δεν επηρεάζει το κείμενο, το οποίο παραμένει αναγνώσιμο επειδή τα γράμματα που λείπουν έχουν διασωθεί σε αντίγραφο της επιγραφής από τα μεσαιωνικά χρόνια. Αν και η επιγραφή έχει χαραχτεί σε λίθο και έχει μνημειακή μορφή, τα γράμματα δεν είναι ομοίμορφα και δεν έχουν γίνει μηχανικά. Κάθε φορά που επαναλαμβάνεται ένα συγκεκριμένο γράμμα είναι ελαφρώς διαφορετικό, πράγμα που δείχνει ότι υπήρξε ένα αρχικό σχέδιο που έγινε με ελεύθερο χέρι και γραφίδα και όχι με χάρακα και διαβήτη.

Καθώς η πρόσβαση στον κίονα ήταν ελεύθερη, η μνημειακή κομψότητα της μορφής που έχουν τα γράμματα της επιγραφής αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για ορισμένους από τους πρώτους τυπογράφους της Αναγέννησης, οι οποίοι σχεδίασαν τους δικούς τους τύπους. Οι οικογένειες των γραμμάτων που στην αγγλική γλώσσα ονομάζονται «Latin» ή «Roman», όλες ανάγονται σε κάποιο βαθμό στην παράδοση που με τόση λεπτότητα εκφράζεται μέσω των γραμμάτων στην αναθηματική επιγραφή στον κίονα του Τραϊανού. Το περιεχόμενο αυτού του βιβλίου έχει αποδοθεί σε γραμματοσειρά «Roman» και τα κεφαλαία γράμματα στο εξώφυλλό του αποτελούν ένα πολύ καλό παράδειγμα της σχέσης τους με εκείνα στη βάση του Κίονα του Τραϊανού.

Εικ. 6.12. Ρώμη, η επιγραφή από τη βάση του Κίονα του Τραϊανού, 113 μ.Χ. Μάρμαρο